

УДК 338.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-9-5>**Подаков Є. С.**кандидат економічних наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0714-4336>**Yevhenii Podakov**

Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ 2024: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

PUBLIC DEBT OF UKRAINE 2024: CURRENT STATE AND IMPACT ON THE COUNTRY'S ECONOMY

Анотація. Державний борг є важливою складовою ринкової економіки. Сьогодні важко знайти державу, яка змогла б обійтися без запозичень. Використання державою позик зумовлене відсутністю власних фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету. За умови ефективного використання залучені кошти можуть стати позитивним фактором економічного зростання, але в іншому випадку збільшення заборгованості призводить до фінансової кризи та порушення макроекономічної стабільності. У період військового стану в Україні питання формування і обслуговування державного боргу набувають особливої актуальності, адже країна вимушена направляти на оборонні потреби значну частину бюджетних коштів. Відповідно до чинного законодавства України державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань держави щодо повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) на звітну дату, що виникли внаслідок здійснення державних запозичень. Тобто державний борг є абсолютним і безумовним зобов'язанням держави, і держава несе повну відповідальність за виконання умов випуску державних боргових цінних паперів або укладених кредитних договорів. Державний борг виникає внаслідок нестачі коштів, необхідних для виконання державою своїх функцій, зокрема регулювання економіки, реалізації соціальної політики, забезпечення обороноздатності країни, утримання пенітенціарної системи, міжнародної діяльності. Тому держава змушена мобілізувати додаткові фінансові ресурси для покриття своїх витрат, необхідних для забезпечення її діяльності та виконання своїх функцій. Метою дослідження є аналіз безпосередньо поточних розмірів та діагностика особливостей формування державного боргу України, а також розробка рекомендацій щодо механізму погашення державного боргу та зменшення його впливу на поточне економічне зростання. Основними причинами виникнення та зростання державного боргу в Україні є дефіцит державного бюджету та постійний дефіцит платіжного балансу країни, оскільки державні запозичення здійснюються з метою покриття того самого дефіциту бюджету на державному та регіональному рівні. Зазначається, що сума загального державного боргу станом на 30 вересня 2024 року становить 6 404 002,0 млн гривень, з них сума зовнішнього боргу – 4 612 991,3 млн гривень, сума внутрішнього боргу – 1 791 010,7 млн гривень. Отже, у 2024 році Україна матиме надмірне боргове навантаження в основному за рахунок зовнішніх запозичень, критичний показник боргу відносно ВВП та тенденцію до зростання зовнішнього боргу, зниження його можливостей обслуговування, що свідчить про нагальну необхідність прийняття заходи щодо вдосконалення боргової політики, мінімізації заборгованості та зміцнення економіки України. Уряд має створити ефективну систему управління боргом, яка б забезпечувала фінансову стабільність. Розробка середньострокової боргової стратегії, використання запозичень для цілей розвитку, діагностика структури боргу, орієнтація на внутрішній ринок і стимулювання ділової активності тощо є важливими заходами для вдосконалення боргової політики.

Ключові слова: державний борг, бюджетний дефіцит, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг, детінізація економіки.

Abstract. Public debt is an important component of a market economy. Today it is difficult to find a state that would be able to do without borrowing. The state's use of loans is due to the lack of its own financial resources, which are necessary for financing the state budget. Under the condition of effective use, the funds raised can become a positive factor in economic growth, but otherwise, the increase in indebtedness leads to a financial crisis and a violation of macroeconomic stability. During the period of martial law in Ukraine, the issues of forming and servicing the public debt become particularly relevant, as the country is forced to allocate a significant portion of budget funds to defense needs. According to the current legislation of Ukraine, the state debt is defined as the total amount of the state's debt obligations for the return of received and outstanding credits (loans) as of the reporting date, arising as a result of state borrowing. That is, the state debt is an absolute and unconditional obligation of the state, and the state bears full responsibility for fulfilling the conditions of issuing state debt securities or concluded credit agreements. The public debt arises due to the lack of funds necessary for the state to perform its functions, including regulation of the economy, implementation of social policy, ensuring the country's defense capability, maintenance of the penitentiary system, and international activities. Therefore, the state is forced to mobilize additional financial resources to cover its expenses, which are necessary to ensure its activities and perform its functions. The purpose of the study is to analyze the current size and diagnosis of the features of the formation of Ukraine's public debt, as well as develop recommendations on the mechanism for repaying public debt and reducing its impact on current economic growth. The main reasons for the emergence and growth of public debt in Ukraine are the deficit of the state budget and the permanent deficit of the country's balance of payments, because state borrowing is carried out in order to cover the same budget deficit at the state and regional levels. It is noted that the amount of the total state debt as of September 30, 2024 is 6,404,002.0 million hryvnias, of which the amount of foreign debt is 4,612,991.3 million hryvnias, the amount of domestic debt is 1,791,010.7 million UAH. Therefore, in 2024, Ukraine will have an excessive debt burden mainly due to foreign borrowing, a critical indicator of debt relative to GDP and a tendency towards the growth of external debt, a decrease in its servicing capabilities, which indicates the urgent need to take measures to improve debt policy, minimize debt and strengthen the

economy of Ukraine. The government should create an effective debt management system that would ensure financial stability. The development of a medium-term debt strategy, the use of borrowing for development purposes, diagnosis of the debt structure, orientation to the domestic market and stimulation of business activity, etc., are important measures for improving the debt policy.

Keywords: public debt, budget deficit, internal public debt, external public debt, detinization of the economy.

Постановка проблеми. Державний борг виступає важливою складовою ринкової економіки. Сьогодні важко знайти державу, яка була б спроможна обходитися без запозичень. Використання державою позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету.

В умовах військового стану, в економіці України державний борг має властивості не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми, яка прямо пов'язана з проблемою економічної безпеки країни. Особливо важливого значення набувають питання управління та обслуговування державного боргу в контексті поточних процесів (фінансова допомога країн-партнерів України) та складної економічної ситуації, в якій опинилася Україна. Паралельно з цим, державний борг певною мірою вигідний, адже завдяки ньому виникає можливість фінансувати необхідні інвестиції та утримувати постійний рівень споживання в середині країни. Слід зауважити, що зростання державного боргу і боргового навантаження в тій чи іншій мірі наразі має відношення як для країн, що економічно розвиваються, так і для провідних світових держав.

Особливої актуальності питання державного боргу набувають під час повномасштабної війни в Україні. Адже значна частина державних фінансових ресурсів вимушено спрямується на оборонні дії нашої країни, що, в свою чергу, також впливає на збільшення розміру державного боргу.

Певна кількість держав, зокрема країн Європейського Союзу, усвідомлюють негативні економічні наслідки надмірної заборгованості державного сектору. Частина з них вже запровадили реформи щодо економії коштів, частина вже на цьому шляху. Такі заходи зумовлені тим, що високе значення державного боргу збільшує вірогідність фінансової кризи в країні. Падіння рівня ВВП, зниження заробітної плати, зростання безробіття – це лише деякі з наслідків кризи, які, безумовно, сповільнюють економічний розвиток країни. Зазначена ситуація може стати проблемою для майбутніх поколінь, тому що в їх розпорядженні буде менше капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державний борг є важливою складовою державних фінансів. Питання щодо проблематики державного боргу в Україні та світі, порівняння показників державного боргу, його сутності, особливості впровадження різних заходів з його погашення, досліджували у своїх працях українські вчені та економісти: О. Баранівський, О. Бец, Л. Бенч, Т. Вахненко, А. Гальчинський, С. Горська [3], В. Журавель, А. Ларіонова, А. Єріна, В. Лизовенко, Г. Менкьо, А. Саркянц.

Мета дослідження зумовлена складною поточною ситуацією в економіці країни. Метою дослідження є аналіз безпосередньо поточних розмірів та діагностика особливостей формування державного боргу України, а також розробка рекомендацій щодо механізму погашення державного боргу та зменшення його впливу на поточне економічне зростання.

Виклад основного матеріалу. Згідно з чинним законодавством України, державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення. У ст. 2 Бюджетного кодексу України визначено, що державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення; гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів – господарювання резидентів України щодо повернення отриманих і непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями [1].

У масштабах світової економіки загальний світовий борг, тобто борг усіх країн, щорічно зростає і він майже у 2,5 рази перевищує суму річного заробітку світового населення. Формуванню такої ситуації передувало ряд різних причин, згідно яких держави були вимушені запозичувати кошти [7].

На сьогоднішній день проблематика державного боргу є однією з основних в Україні. Зумовлено це тим, що наша країна, як і багато інших держав світу, незалежно від рівня їх фінансово-економічного розвитку, неспроможна зосередити у бюджеті достатньо коштів для свого функціонування. До цього, безумовно, суттєвий вплив на зростання суми державного боргу здійснює повномасштабна війна в нашій країні.

На 30 вересня 2024 року сума загального державного боргу становила 6 404 002,0 млн грн. Безпосередньо сума державного боргу виникає внаслідок фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів та позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років. Сукупність боргових зобов'язань держави містить також гарантований державою борг, що виникає внаслідок прийнятих на себе державою гарантій за зобов'язаннями третіх осіб, або прийняті на себе державою зобов'язання третіх осіб.

Повністю структуру державного та гарантованого державою боргу за даними Міністерства фінансів України на 30.09.2024 надано в наведеній таблиці 1:

В динаміці 2024 року державний борг наведено у таблиці 2.

Таблиця 1 – Структура державного та гарантованого державою боргу України на 30.09.24 р. (млн грн)

(млн грн)	Зовнішній		Внутрішній		Усього	
Державний борг	4 393 214,9	68.6 %	1 723 806,8	26.9 %	6 117 021,7	95.5 %
Гарантований борг	219 776,4	3.4 %	67 203,9	1.0 %	286 980,3	4.5 %
Сукупний	4 612 991,3	72.0 %	1 791 010,7	28.0 %	6 404 002,0	100.0 %

Джерело: за даними Міністерства фінансів України [2]

Таблиця 2 – Державний та гарантований державою борг України в 2024 р. (млн грн)

	Загальний борг		Зовнішній борг	Внутрішній борг
На 31.12.23	5 519 483,9	7.8 %	3 862 987,6	1 656 496,3
На 31.01.24	5 488 047,3	-0.6 %	3 817 649,8	1 670 397,5
На 29.02.24	5 490 098,4	0.0 %	3 824 714,5	1 665 383,9
На 31.03.24	5 924 253,8	7.9 %	4 239 526,2	1 684 727,6
На 30.04.24	6 010 422,3	1.5 %	4 298 920,3	1 711 502,0
На 31.05.24	6 115 263,5	1.7 %	4 410 115,9	1 705 147,6
На 30.06.24	6 167 972,6	0.9 %	4 456 377,7	1 711 594,9
На 31.07.24	6 374 089,1	3.3 %	4 633 078,9	1 741 010,2
На 31.08.24	6 371 687,6	0.0 %	4 621 215,7	1 750 471,9
На 30.09.24	6 404 002,0	0.5 %	4 612 991,3	1 791 010,7

Джерело: за даними Міністерства фінансів України [2]

Загальна сума державного боргу України в доларах складає 155 563,8 млн дол. США. Згідно проведених досліджень загальний борг України за останні п'ять років постійно зростає, і в 2022 році відбувся різкий стрибок, в результаті якого державний борг зріс на 52,4 %.

Аналізуючи дані, можемо зробити висновок, що державний борг України є відносно мізерним порівняно з провідними економічними державами світу, що дає змогу стверджувати: сума загального боргу на пряму залежить від рівня економічного розвитку, тобто, чим більше економічно розвинена країна, тим більша сума її державного боргу.

На протязі багатьох років економісти-науковці здійснювали робити оцінку залежності зростання внутрішнього валового продукту (ВВП) від розміру державного боргу. К. Рейнхарт і К. Рогофф у власних працях досліджували питання впливу сум державного боргу на процеси економічного зростання країн. Науковці проаналізували дані 44 держав за 200 років, отримали близько 3700 моделей розвитку. Згідно проведених досліджень, сума державного боргу не має суттєвого значення, доки цей показник не перевищить 90 % ВВП. В разі перевищення цього показника реальне економічне зростання в певній мірі сповільнюється [4].

Динаміку сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 по 2024 роки наведено у таблиці 3. Як бачимо з наданих Міністерством фінансів даних у таблиці 3 співвідношення державного боргу до ВВП останні роки постійно зростало і у 2023 році складало 84,4 %. Значне зростання такого показника зумовлено, в першу чергу, повномасштабною війною у нашій країні [2].

Разом з тим, буде доцільно згадати найбільшого світового боржника – США, державний борг якого у 2023 році перевищив 34 трильйони доларів [5], більша частина його є внутрішнім боргом. Проте, незважаючи на це, США є одним з головних позикодавців світу, а також найбільш економічно розвинутою країною. Згідно досліджень, тільки 2 країни з 206 мають нульовий державний борг. Це – Східний Тимор і Макао (автономія у складі Китаю). Серед країн-членів Євросоюзу найнижчі борги мають Естонія (8 % від ВВП), Люксембург (21,7 %) і Болгарія (23,1 %). Японія має найгірший показник відношення державного боргу до ВВП, він становить 236 %. Перевагою є те, що основні кредитори держави – її громадяни. Державний борг Греції становить 324 млрд євро, або 183 % ВВП [8].

США виступають боржником економічно провідних держав, які експортують нафту, тримають облігації, мають пайові інвестиційні фонди. При цьому більша

Таблиця 3 – Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 по 2024 рр. (млн грн)

Державний борг (усього)				Валовий внутрішній продукт (ВВП)				Держборг / ВВП
На 31.12.09	316 885			за 2009	913 345			34.7 %
На 31.12.10	432 235	+115 351	36.4 %	за 2010	1 082 569	169 224	18.5 %	39.9 %
На 31.12.11	473 122	+40 886	9.5 %	за 2011	1 316 600	234 031	21.6 %	35.9 %
На 31.12.12	515 511	42 389	9.0 %	за 2012	1 408 889	92 289	7.0 %	36.6 %
На 31.12.13	584 114	68 604	13.3 %	за 2013	1 454 931	46 042	3.3 %	40.1 %
На 31.12.14	1 100 564	516 450	88.4 %	за 2014	1 566 728	111 797	7.7 %	70.2 %
На 31.12.15	1 572 180	471 616	42.9 %	за 2015	1 979 458	412 730	26.3 %	79.4 %
На 31.12.16	1 929 759	357 579	22.7 %	за 2016	2 383 182	403 724	20.4 %	81.0 %
На 31.12.17	2 141 674	211 916	11.0 %	за 2017	2 982 920	599 738	25.2 %	71.8 %
На 31.12.18	2 168 627	26 953	1.3 %	за 2018	3 558 706	575 786	19.3 %	60.9 %
На 31.12.19	1 998 275	-170 352	-7.9 %	за 2019	3 974 564	415 858	11.7 %	50.3 %
На 31.12.20	2 551 936	553 660	27.7 %	за 2020	4 194 102	219 538	5.5 %	60.8 %
На 31.12.21	2 671 828	119 892	4.7 %	за 2021	5 459 574	1 265 472	30.2 %	48.9 %
На 31.12.22	4 071 683	1 399 856	52.4 %	за 2022	5 191 028	-268 546	-4.9 %	78.4 %
На 31.12.23	5 519 484	1 447 801	35.6 %	за 2023	6 537 825	1 346 797	25.9 %	84.4 %
На 30.09.24	6 404 002	884 518	16.0 %	за 2024				

Джерело: за даними Міністерства фінансів України [2]

частина боргу припадає на власних громадян, компаній і урядових організацій. Найбільша заборгованість – перед Федеральною резервною системою (ФРС), яка виконує функції центрального банку цієї країни. При цьому щорічне зростання ВВП на 3 % дає можливість підтримувати суттєво низькі ставки ФРС – на управління боргом направляється лише 0,25–0,5 % ВВП на рік [5].

У більшості країн світу величина державного боргу регулюється законодавчо. Звичайно, будь-яка країна зацікавлена в зменшенні або ж у повному погашенні державного боргу. В нашій країні процеси управління та регулювання державним боргом регламентуються розробленими урядом стратегіями – середньострокові (3–4 роки), короткострокові (щорічні). На даний момент ці стратегії певною мірою втрачають актуальність, адже вони розраховані на стабільну економічну ситуацію всередині країни. Проте, починаючи з лютого 2022 року із впровадженням воєнного стану, як наслідок, були зменшені надходження до державного бюджету, спрямовані на погашення цього боргу, що призводить до невідповідності сучасної ситуації з визначеною стратегією. На сьогоднішній день більшість своїх витрат Україна вимушена спрямовувати на оборону діяльність, на ліквідацію наслідків знищення критичної інфраструктури громад та забезпечення національної безпеки [6].

Кабінет Міністрів, виходячи з умов сьогодення, має розробити та впровадити систему управління державним боргом, яка б забезпечила необхідну важливу фінансову стабільність для нашої країни. Актуальними заходами ефективності управління борговою політикою України виступають впровадження боргових стратегій,

цілком об'єктивне та відповідне до потреб сьогодення використання запозичень; аналіз та діагностика структури боргу; стимулювання ділової активності; орієнтація виробників і споживачів на внутрішній ринок [9].

Одним з найдієвіших заходів зменшення державного боргу України є детінізація економіки країни. Слід зауважити, що сума коштів, які держбюджет України отримав від детінізації у 2024 році, можна порівняти за допомогою, наданою Канадою за цей рік. Канада входить до топ-5 країн за обсягом підтримки України. Так, виведення бізнесу з тіні та ліквідація нелегальних схем принесли країні 1,67 млрд дол. Надходження від детінізації по податкам, що адмініструються Державною податковою службою, сягають 6,1 % від наданої міжнародної допомоги цього року.

Висновки. За результатами дослідження можна зазначити, що існує пряма залежність між дефіцитом бюджету та зростанням державного боргу, що вказує на необхідність ефективного управління фінансами та контролю над бюджетними витратами. Різні методи фінансування бюджетного дефіциту мають свої переваги та недоліки, і важливо обирати оптимальний підхід для кожної конкретної ситуації, до прикладу, емісія є хоч і простішим, проте більш згубним для економіки способом, ніж державний кредит. Структура державного боргу відрізняється в залежності від рівня розвитку країни, що може впливати на її економічну стійкість та здатність погашати борг. Також, управління державним боргом потребує ефективних стратегій та контролю, що вимагає подальшого дослідження та вдосконалення.

Бібліографічний список:

1. Бюджетний кодекс України. URL: <http://surl.li/agrwl>
2. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
3. Горська С. М., Журавель В. С. Державний борг. Його структура та динаміка. URL: <http://surl.li/shojl>
4. Reinhart C., Rogoff K. Growth in time of debt. *American Economic Review Papers and Proceedings*. 2010.
5. Public debt of the United States from February 2013 to February 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/273294/public-debt-of-the-united-states-by-month/>
6. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borhovastatystyka/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyiderzhavoiu-borh>
7. Сальнікова Т. В. Державний борг України: оцінка та напрями підвищення ефективності управління. *Економічний вісник університету*. 2017. № 33 (1). С. 385–394.
8. Список країн за державним боргом. Станом на 2017 рік за даними ЦРУ. URL: <https://merkator.org.ua/dovidnyk/spysok-krajin-za-derzhavnyborhom/>
9. Подаков Є. С. Державний борг України та його вплив на економіку країни. Збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ». Херсон, 2019. С. 122–124.

References:

1. Budget Code of Ukraine. Available at: <http://surl.li/agrwl>
2. Ministry of Finance. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
3. Horska S. M., Zhuravel V. S. State Debt: Its Structure and Dynamics. Available at: <http://surl.li/shojl>
4. Reinhart, C., Rogoff, K. (2010) Growth in time of debt. *American Economic Review Papers and Proceedings*.
5. Public Debt of the United States from February 2013 to February 2024. Available at: <https://www.statista.com/statistics/273294/public-debt-of-the-united-states-by-month/>
6. Informatsiina dovidka shchodo derzhavnoho ta harantovanoho derzhavoiu borhu Ukrainy [Information note on state and state-guaranteed debt of Ukraine]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/borhova-statystyka/derzhavnyi-borh-taharantovanyiderzhavoiu-borh>
7. Sal'nikova T. V. (2017) State debt of Ukraine: assessment and directions for improving management efficiency. *Economic Bulletin of the University*, vol. 33 (1), pp. 385–394.
8. Spysok krain za derzhavnym borhom. Stanom na 2017 rik za danymy TsRU [List of countries on public debt, according to the CIO]. Available at: merkator.org.ua/dovidnyk/spysok-krajin-za-derzhavnyborhom/
9. Podakov Ye. S. (2019) The national debt of Ukraine and its impact on the country's economy. Collection of theses of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Public Management and Administration in the Processes of Economic Reforms». Kherson. P. 122–124.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2024